

Paloma Korycińska
Instytut Studiów Informacyjnych
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej
Uniwersytet Jagielloński

Utrata danych i informacji w doświadczeniu naukowców. Preliminaria

Loss of data and information as reflected in scholars' experience. Preliminary report

Abstrakt: Przedstawiono wyniki jakościowego badania doświadczeń 13 polskich naukowców, związanych ze stratą informacji i danych. Wykorzystano kompleks metod i technik badawczych obejmujących analizę i krytykę piśmiennictwa, metodę badania dokumentów zastanych, autoetnografię, analizę tematyczną i indywidualny wywiad pogłębiony. Zaproponowano kategoryzację strat informacji i danych, opisywanych przez respondentów. W badanym materiale znaleziono tylko jeden przypadek straty informacji i danych mającej bezpośredni wpływ na zachowania informacyjne i warsztat pracy badacza. Stworzono załączek definicji straty nieodwracalnej. Wyniki badania zinterpretowano przez pryzmat pojęcia homeostazy informacyjnej.

Słowa kluczowe: badacze; homeostaza informacyjna; naukowcy; strata danych; strata informacji

Abstract: The paper presents the results of a qualitative study of data and information loss as reflected in the experience of 13 Polish scholars. A complex of research methods and techniques were applied, including critical review of literature, existing documents analysis, autoethnography, thematic analysis and individual in-depth interview. The author proposed a categorization of information and data losses described by the respondents, as well as a tentative definition of irreversible loss. It is worth noting that only one loss found in studied material concerned and directly influenced information practices proper to the scholarly research work. The outcomes of the study are interpreted through the prism of the concept of information homeostasis.

Keywords: data loss; information homeostasis; information loss, researchers; scholars

Wprowadzenie

Zrelacjonowano pierwszą część wyników badania jakościowego mającego na celu opisanie i próbę skategoryzowania doświadczeń utraty danych i informacji przez naukowców. Na potrzeby rozważań posłużono się dorobkiem teoretycznym psychologii opisowej kontynuującej myśl Wilhelma Diltheya i Franza Brentana, przyjmując jedną z należących do niego historycznych definicji doświadczenia wewnętrznego, według której obejmuje ono ogół przeżyć *vel* fenomenów psychicznych doznawanych przez bezpośrednie spostrzeganie: „przedstawienia, sądy i uczucia, afekty, namiętności, procesy myślowe i akty woli” (Alechnowicz-Skrzypek, 2012, s. 527). Taki sposób dostępu do przedmiotów doświadczenia we-

wewnętrznego sprawia, że podmiot „ma pewność ich istnienia, w przeciwieństwie do przedmiotów spostrzeżenia zewnętrznego, które są tylko zjawiskami i nie można o nich sądzić ani tego, że są takie, jakie się nam ukazują, ani tego, że istnieją” (Brentano) (Alechnowicz-Skrzypek, 2012, s. 527). Drugą istotną cechą „wewnętrznych procesów czy stanów rzeczy [jest to], że nie można ich przenieść na zewnątrz, czyli że są one spostrzegane jako zachodzące we mnie. W przeciwieństwie do nich zewnętrzne procesy i stany rzeczy zostają powiązane w całość odróżniającą się ode mnie” (Dilthey) (Alechnowicz-Skrzypek, 2012, s. 527).

Zapowiedziany na wstępie deskryptywny charakter badania wynika z postawionych w nim pytań: (1) jak naukowcy opisują własne doświadczenie utraty danych i informacji?, (2) jak definiują utratę nieodwracalną? W piśmiennictwie naukowym nie znaleziono dowodów na istnienie istotnych różnic semantycznych między pojęciami straty i utraty, toteż w dalszej części pracy będą one używane zamiennie.

Artykuł podzielony jest na sześć części obejmujących omówienie: (1) stanu piśmiennictwa, (2) metod badawczych i cech materiału badawczego, (3) technik analizy materiału, (4) wyników analizy w podziale na te dotyczące charakterystyki strat opisywanych przez badanych naukowców oraz formułowanych przez nich pośrednio lub bezpośrednio definicji straty informacji i danych, (5) dyskusji wyników, (6) wniosków końcowych i perspektyw dalszych badań.

Stan badań

Literatury naukowej relewantnej do przedmiotu badania poszukiwano w bazach: Academic Research Source eJournals, Academic Search Ultimate, Brill, Cambridge Journals Online, Central and East European Online Library (CEEOL), Web of Science – Social Science & Humanities, De Gruyter Online Journals, Oxford Journals, ProQuest Central, ProQuest Dissertations and Theses, Scopus, Taylor & Francis, Wiley Online Library, Oxford Journals, Science Direct, Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA), SAGE Premier oraz za pomocą wyszukiwarek Google Scholar, BASE, Semantic Scholar i Microsoft Academic. W pierwszej fazie wyszukiwań stosowano rozpoznawczo wielocłonowe instrukcje zawierające terminy „data loss”, „loss of data”, „loss of information”, „loss of data”, „losing information”, „losing data” scholars, („information behaviour” OR „information behavior”), łącząc je ze sobą za pomocą operatorów Booleana. W interfejsach, w których było to możliwe, ograniczano wyszukiwanie do łączonych operatorem OR pól metadanych obejmujących tytuł, abstrakt, hasła przedmiotowe, słowa kluczowe. Równolegle wyszukiwano w zasobach polskojęzycznych, stosując polskie odpowiedniki wskazanych terminów. Selekcja uzyskanych w ten sposób wyników była trudna z uwagi na mnogość publikacji relewantnych formalnie, ale nieprzydatnych merytorycznie, głównie z zakresu informatyki. Dodanie do zestawu terminów wyszukiwawczych, odpowiednio, („bezpieczeństwo informacji” OR „bezpieczeństwo danych”) i („information safety” OR „data safety”) oraz wykorzystanie ewentualnie dostępnych filtrów przedmioto-

wych/dziedzinowych nie poprawiło jakości wyników. O konfuzji terminologicznej utrudniającej docieranie do właściwych źródeł w takich kwerendach piszą szerzej w tym tomie Anna Pieczka i Paulina Motylińska (rozdział *Ewaluacja jakości informacji jako komponent zachowania bezpieczeństwa informacyjnego*). Ostatecznie piśmiennictwo związane z przedmiotem badania odnaleziono po wielokrotnym powtórzeniu w serwisie Google Scholar instrukcji zawierających rozmaite kombinacje argumentów podanych wcześniej, do których dodawano „experience”, „memory”, „narrative”, („qualitative research” OR „qualitative study”), „mixed-method research”. Wskutek tej czasochłonnej i żmudnej procedury zidentyfikowano dwie publikacje w pełni odpowiadające zakresowi podjętego przez autorkę badania, a mianowicie artykuł Tamar Israeli pt. *Losing information is like losing an arm: employee reactions to data loss* (2020) oraz niedostępną w pełnym tekście pracę T. J. Singletary’ego *Critical Electronic Data Loss Perceptions of United States Military Contractors* (2017). Za pomocą analizy tematycznej transkrypcji z wywiadów częściowo ustrukturyzowanych Tamar Israeli zbadała reakcje na straty informacji i danych w grupie 15 pracowników firmy, w której doszło do awarii systemu poczty elektronicznej. Przyjmując na wstępie, że informacje i dane przedsiębiorstwa stanowią rodzaj cyfrowej własności/majątku (*digital possessions, digital belongings*) pracujących z nimi ludzi, skonstatowała, że na utratę tych zasobów reagują oni bezsilnością, porównują ją do cielesnego okaleczenia (utruty kończyn) i doznają w jej wyniku krzywdy. W podsumowaniu dokonanego przez siebie przeglądu piśmiennictwa odnotowała brak badań poświęconych w szczególności reakcjom użytkowników (pracowników firm) na utratę informacji i danych.

Materiał i metody

Oprócz metody analizy i krytyki piśmiennictwa służącej ustaleniu stanu badań wykorzystano technikę indywidualnego wywiadu pogłębionego (*individual in-depth interview, IDI*) w wariacie swobodnym ukierunkowanym (Nicoń, Marzęcki, 2010, s. 248–250, Konecki, 2000, s. 169–170), badanie dokumentów zastanych (Borowska-Beszta, Bartnikowska, Ćwirynkało, 2017, 5–6) oraz autoetnografię (Kacperczyk, 2014, s. 37–38, 51). Materiał z wywiadów i z rekonstrukcji autoetnograficznej badano za pomocą analizy tematycznej.

Wywiad

Od 1.10 do 20.12.2020 r. przeprowadzono 12 wywiadów z aktywnymi uczonymi reprezentującymi dyscypliny nauk społecznych i humanistycznych z całej Polski: 2 magistrami (doktorantami), 8 doktorami, 1 doktorem habilitowanym i jednym profesorem zwyczajnym. Respondentów rekrutowano techniką wyboru dogodnego (Miszczak, Walasek, 2013, s. 102–103). Spotkano się z dwiema odmowami udziału w badaniu. Ostateczna wersja kwestionariusza, opracowana na podstawie wyników pilotażu (3 wywiady próbne niewliczone do próby badawczej), obejmowała 10 pytań otwartych dotyczących dwóch zagadnień: (1) doświadczenia utraty obiektów materialnych i niematerialnych, w tym informacji i danych, (2) osobi-

stych definicji pojęcia nieodwracalności utraty takich obiektów. Zgodnie z zasadami techniki wywiadu pogłębionego zadawano również swobodne pytania dodatkowe, nawiązujące do wątków poruszanych przez interlokutora. Wywiady prowadzono na platformie MS Teams w trybie wideokonferencji i za zgodą rozmówców nagrywano, a następnie poddawano kompletnej transkrypcji. Tak uzyskany korpus tekstowy zbadano z wykorzystaniem analizy tematycznej.

Autoetnografia

W skład materiału dokumentującego przekształcenia (struktura, przyrosty, straty) osobistej kolekcji danych i informacji należącej do autorki weszły: archiwum 4 kont pocztowych, zbiór notatek w aplikacji Evernote, kalendarz Google, kalendarz Microsoft, zawartość dysków Google i OneDrive, zawartość dysku twardego komputera osobistego i nośników przenośnych (pendrive'y, płyty CD i DVD, dyskietki), zawartość archiwum menadżera bibliografii Zotero, informacje zapisane na indywidualnych kontach użytkownika w instytucjach publicznych, playlisty w serwisach muzycznych, listy odtwarzania w serwisach filmowych, korespondencja urzędowa (awiza, wezwania, zawiadomienia), dokumentacja medyczna w postaci drukowanej i elektronicznej, archiwum bankowości elektronicznej, księgozbiór osobisty, w tym ebooki, archiwa transakcji w serwisach e-commerce, dokumentacja finansowa i ubezpieczenia w wersji elektronicznej i drukowanej (umowy, wyciągi z rachunków bankowych, korespondencja), zbiór zakładki w przeglądarce Chrome, archiwum korespondencji prowadzonej za pośrednictwem komunikatorów Messenger i Whatsapp, lista kontaktów i archiwum wiadomości tekstowych zapisane w telefonie komórkowym, notatki własne w postaci zapisków na papierze. Materiał ten zgromadzono we wrześniu 2020 r. i zbadano metodą analizy dokumentów zastanych.

Analiza materiału

Wywiad

Analiza tematyczna, wykonywana ręcznie bez użycia narzędzi wspomagających proces kodowania, miała charakter indukcyjny i polegała na wyodrębnianiu z opowieści respondentów całości narracyjnych relacjonujących pojedyncze fakty z ich biografii, w tym fakty psychiczne w postaci opisów doznań i przeżyć. Całości te oznaczano za pomocą umownych kodów. W kolejnym etapie podzielono je na dwie kategorie: (1) opisy strat poniesionych przez respondenta, (2) opisy zachowań informacyjnych mających związek ze stratą – zapobiegających jej, będących jej przyczyną lub następstwem. W każdej z tych dwóch kategorii stosowano dalszy podział według, odpowiednio, rodzaju straty oraz typu zachowania informacyjnego. Przykład kodowania strat, czyli ich ekstrakcji z narracyjnych opisów zawartych w materiale badawczym, przedstawia się następująco (w nawiasach kwadratowych ujęto wypowiedzi autorki prowadzącej wywiad, końcówki rodzajowe czasowników zamaskowano w ramach anonimizacji):

[Czy kiedykolwiek coś zgubiłeś/aś?] Tak! [Możesz mi o tym opowiedzieć?] Ehm, mówimy nie tylko o plikach? [Mówimy o czymkolwiek.] O czymkolwiek. No, zgubiłem, zgubiłem... Chodzi o rzeczy materialne, tak? [O wszystko, wszystko czego zagubienie lub zapodziałanie wryło Ci się w pamięć na tyle, byś chciał/a mi o tym opowiedzieć.] Okej, *śmiech*. Okej, to daj mi parę sekund, ja sobie muszę... **{1Ska-}** Były momenty w życiu, że miałeś/am wrażenie, że siebie zgubiłeś/am *śmiech*. To jest dosyć istotne, prawda, bo to, to... dojmujące wrażenie, natomiast raczej myślę, że raczej pogubienia się niż zagubienia, tak bym to ujął/ujęła, więc może nie. Ale jak powiedziałeś, że nie tylko materialne, to poszerzyłeś/am swoją refleksję i, ten, znalazłeś/am. **{-1Ska}** Natomiast z takich zgubionych rzeczy... **{1Sek-}** Miałeś/am przez pewien moment w życiu na pewno silną refleksję na temat zagubienia korzeni – to za dużo powiedziane oczywiście – ale tego, co było tam ważne kiedyś, a potem być przestało, ale to też jest może troszkę inna sprawa **{-1Sek}**. **{1Sna-}** Natomiast z rzeczy materialnych, owszem. Nigdy nie zgubiłeś/am niczego, co było niezwykle cenne, bardzo cenne. Zguby dotyczyły rzeczy stosunkowo niedużych, ale bolesnych...**{-1Sna}** Zgubiłem...

W powyższym fragmencie dialogowym wydzielono jako jednostki analizy tematycznej:

- **{1Ska}**: strata kairotyczna stwierdzona w wyniku wglądowej oceny własnego statusu podmiotowego,
- **{1Sek}**: strata ekologiczna wynikająca z przemian środowiska informacyjnego w toku życia,
- **{1Sna}**: strata namacalna dotycząca obiektów materialnych i niematerialnych, w tym informacji i danych.

Passus ten przytoczono w całości, ponieważ zawiera opisy wszystkich – właśnie trzech – kategorii strat, jakie rozpoznano w wypowiedziach respondentów. Przyjęte przez autorkę definicje strat przedstawiono w rozdziale „Wyniki analizy”.

W materiale empirycznym nie znaleziono wypowiedzi, która zawierałaby podobny kondensat opisów zachowań informacyjnych. Oto jedyny przykład, w którym występują one w dużym skupieniu:

Z awizami to jest odrębny problem, grubszy. **{2Uni-}** Przestałem/am odbierać. W poprzednim mieszkaniu przez ostatnie miesiące przed przeprowadzką nie otwierałem/am skrzynki **{-2Uni}**. **{2Posz-}** Kiedyś poszedłem/poszłam na pocztę z całym pękiem tych awiz, naściemniałem/am coś, że nie było mnie w kraju i kierowniczka mi odszukała informacje, skąd te awiza były **{-2Posz}**. **{2Nisz-}** Wróciłem/am do domu i to wszystko gdzieś wcisnąłem/wcisnęłam, nawet nie wiem, gdzie to jest **{-2Nisz}**. W nowym domu listonosz z poleconym dzwoni domofonem. I co? **{2Uni-}** I nie otwieram. Serce mi wali, wiem, że listonosz i nie otwieram **{-2Uni}**. Kiedy przechodzę obok skrzynki w nowym mieszkaniu, to obrzucam wzrokiem wszystkie te skrzynki, a swojej nie widzę *śmiech* **{2Neg-}**. Wmawiam sobie, że tam są same reklamy. Oczywiście. Na pewno są. Między innymi *śmiech* **{-2Neg}**. Pewnie się obudzę, gdy będzie znów jakaś katastrofa. Ja tak właśnie od upadku do upadku.

Oznaczenia kodowe odnoszą się do:

- **{2Uni}**: unikania informacji,
- **{2Posz}**: poszukiwania informacji,
- **{2Nisz}**: niszczenia informacji,
- **{2Neg}**: zaprzeczania istnieniu informacji.

Autoetnografia

Celem analizy dokumentów zastanych, której poddano materiał autoetnograficzny, było możliwie najdokładniejsze odtworzenie przemian osobistej przestrzeni informacyjnej autorki, z uwzględnieniem punktów zwrotnych, czyli zdarzeń, które doprowadziły do zmiany jej zachowań informacyjnych i poniesienia różnorodnych strat. Punkty zwrotne i ich następstwa przedstawiono graficznie w postaci osi czasu, którą autorka omówiła na głos w akcie autonarracji, opowieść tę nagrała i poddała transkrypcji. Adekwatnie do przyjętej w badaniu definicji doświadczenia wewnętrznego w tej części postępowania zastosowano autoetnografię w wariancie ewokacyjnym (*evocative autoethnography*) zakładającym opisanie przeżyć i doznań badacza w takiej formie narracji (Jakubowska, 2017, s. 39), która uznawana jest „za najbardziej osobistą, niekiedy wręcz obnażającą (...), upubliczniającą to, co uznawane jest zwykle za intymne” (Bielecka-Prus, 2014, s. 85). Transkrypcja z tej ponaddwugodzinnej relacji została zbadana metodą analizy tematycznej z zamiarem zintegrowania jej ustaleń z wynikami badania materiału z wywiadów pogłębianych. Wnioski przedstawione w dalszej części artykułu dotyczą więc łącznie treści pochodzącej z wywiadów z respondentami zewnętrznymi oraz spontanicznej autonarracji autorki, której kanwą była wizualizacja (oś czasu z komentarzami) odzwierciedlająca wyniki badania materiału autoetnograficznego metodą analizy dokumentów zastanych. W związku z tym określenie „respondenci”, używane w kolejnych partiach tekstu, obejmuje również autorkę, a próba badawcza liczy *de facto* 13 osób.

Wyniki analizy

Ze względu na treść pytań kwestionariusza wywiadu wypowiedzi respondentów skupiały się wokół doświadczeń utraty zasobów i kryteriów nieodwracalności tej utraty. W tych dwóch aspektach materiał badawczy okazał się spolaryzowany: wokół jednego bieguna skupili się rozmówcy, którzy nie przypominali sobie żadnej straty kwalifikowanej jako krytyczna, wpływająca na bieg życia, niszcząca, i z tej racji nie czuli się uprawnieni, by na podstawie własnych przeżyć wskazywać wyznaczniki straty nieodwracalnej. W tej grupie transkrypcji z wywiadów nie znaleziono treści opisujących cechy indywidualnych ekosystemów informacyjnych, które z punktu widzenia ekologii informacji uznaje się za niekorzystne, ani też dyskursywnych wyrazów zachowań informacyjnych, które przyczyniają się do powstawania takich zaburzeń (np. do przeciążenia informacją, anemii informacyjnej, stresu informacyjnego itd.) (Babik, Warzybok, 2008, s. 5–6). Respondenci opisywali swoje warsztaty naukowe jako kontrolowane, uporządkowane i sprawnie działające, oparte – by posłużyć się metaforą Wiesława Babika – na zbilansowanej diecie informacyjnej (Babik, 2017, s. 398). Stosunki ilościowe są w tym badaniu bez znaczenia, jednak dla porządku warto podać, że w badanej próbie narracje te przeważały.

Na biegunie drugim, mniejszościowym, sytuowały się natomiast opowieści o czynach i okolicznościach, które stały się źródłem strat niepowetowanych, zmie-

niających los lub wynikających ze zmiany losu, określanych przez respondentów jako jednoznacznie negatywne. W tej serii wywiadów zidentyfikowano opisy odpowiadające zakłóceniom indywidualnych ekosystemów informacyjnych oraz licznych zachowań, które autorka określa zbiorczo jako abnegację informacyjną, polegających na czynnym unikaniu informacji, ignorowaniu informacji, świadomie cząstkowym, a przez to zniekształcającym odbiorze informacji, świadomym ignorowaniu znanych sobie kryteriów oceny jakości informacji, zaprzeczaniu istnieniu informacji, świadomym braku dbałości o bezpieczeństwo informacji i danych, w tym takich o znaczeniu żywotnym (Cisek, 2017, s. 3; Cisek, Krakowska, 2020, s. 16–17). W tej puli zidentyfikowano jedną stratę odbijającą się bezpośrednio na przebiegu procesów informacyjnych towarzyszących pracy naukowej. Wspólnym atrybutem tych zachowań jest przekierowanie sprawczości czynnej, którą autorka rozumie jako celowe podejmowanie działań informacyjnych (Kawalec, 2017, s. 393), na sprawczość bierną, realizowaną przez celowe, a przynajmniej świadome zaniechanie działań informacyjnych oraz tolerowanie błędów, luk i „krytycznych wyjątków bezpieczeństwa” we własnych zasobach informacji i danych.

Zebrany materiał empiryczny jest bardzo obfity i omówienie pełnych wyników jego analizy w jednym tekście publikowanym w pracy zbiorowej nie jest możliwe. W tym artykule poprzestano zatem na realizacji trzech celów: (1) zdefiniowanie kategorii strat wspomnianych w rozdziale „Analiza materiału”, (2) przedstawienie namacalnych strat informacji i danych, zarejestrowanych w doświadczeniu wewnętrznym badanych naukowców, z uwzględnieniem zachowań informacyjnych stanowiących przyczynę, skutek lub środek neutralizowania strat, (3) wskazanie wymienianych przez respondentów kryteriów straty nieodwracalnej.

Definicje rodzajów strat

Wszystkie wyszczególnione rodzaje strat mają pochodzenie indukcyjne, a podstawą do ich stworzenia były wiązki cech podawanych przez respondentów w materiale empirycznym. W wyborze wariantu analizy tematycznej (*thematic analysis*, TA) zainspirowano się pracą Sabiny Cisek i Moniki Krakowskiej (2019, s. 14) i zastosowano TA refleksywną, z tą jednak różnicą, że miała ona charakter idiograficzny i ateoretyczny, gdyż jej wyników nie odnoszono do żadnego przyjętego z góry modelu teoretycznego. W związku z tym nazwy kategoryjne strat mają charakter umowny, a ich trafność podlega dyskusji. Same kategorie są nierozłączne, toteż mogą się wzajemnie nakładać i warunkować na zasadzie sprzężenia zwrotnego.

Strata ekologiczna: strata wszelkich obiektów/wartości niematerialnych i materialnych związana ze zmianą obiektywnych warunków życia jednostki, a więc również ze zmianą jej ekosystemu informacyjnego rozumianego jako właściwa danemu podmiotowi część antropoinfosfery, tj. – za Wiesławem Babikiem – „ogółu informacji dostępnych człowiekowi poprzez jego świadomość, które potencjalnie może on zużytkować przy realizacji swych życiowych celów”, „miejsca aktywnego odbiorcy w sferze informacji, zapośredniczonego/ uwikłanego w różnego typu relacje z informacją”, „zanurzonego w środowisku informacyjnym” (Babik,

2014, s. 23). Przeobrażenia te są następstwem celowych wyborów podmiotu, działań, których wolicjonalny charakter sam podmiot kwestionuje, lub zdarzeń losowych, np. zmiany pracy, założenia rodziny, zmiany społecznej grupy odniesienia, zmiany miejsca zamieszkania, rozstania/rozvodu, owdowienia, choroby itp.

Strata kairotyczna: strata, którą respondent określa jako nieodwracalną zmianę własnego statusu podmiotowego. Autorka nie zdecydowała się użyć w tym kontekście przymiotnika „tożsamościowa” ze względu na wielość i niejednorodność definicji tożsamości w naukach społecznych i humanistycznych (Waszczyńska, 2014, s. 49–50; Pilarska, 2016, s. 123–124). Filozoficzne pojęcie kairosu, którego ostatecznie użyto w nazwie tej kategorii, nasunęło się podczas analizy materiału empirycznego, ponieważ kilkakrotnie, dosłownie lub aluzyjnie, wystąpiło w narracjach badanych uczonych, gdy mówili oni o zdarzeniach trwale odbierających im część siebie, powodujących rozkład żywionych wcześniej przeświadczeń i wiary w regulatywną moc norm. W opisach tych faktów wyrażali doświadczenie zetknięcia z rzeczami ostatecznymi: śmiercią, cierpieniem, walką i winą, utraty poczucia bycia tym, kim było się dotychczas i wiedzy o tym, co należy zrobić. Używali metafor „gromu z jasnego nieba”, „gruntu usuwającego się spod stóp”, „wypadnięcia z ram”, „wykatapultowania z życia”. Treści te korespondują z filozoficzną definicją tzw. momentu kairotycznego, który pod pewnymi względami spokrewnia się z pojęciem sytuacji granicznej (*ultimate situation*) według Karla Jaspersa (Winclaw, 2016, s. 179). Pełne objaśnienie znaczenia straty kairotycznej domaga się z pewnością osobnych rozważań, na które w tym tekście nie ma miejsca, dlatego na potrzeby dalszego wywodu autorka przyjmuje wstępnie, że wywodzi się ona z niespodziewanego doznania skończoności tego, co podmiot uważał za dane jako pewnik, a przynajmniej miał zawsze na podorędziu, a czego zniknięcie zmusza go do wykonania „skoku poza empirię” i przeżycia radykalnej samotności (Wodziński, 2010, *passim*; Piecuch, 2007, s. 38–39; Rozmarynowska, 2012, s. 167–172).

W tym artykule straty tego rodzaju są rozpatrywane w relacji do zdarzenia o cechach klęski, przełomu negatywnego, niemniej należy zaznaczyć, że w dyskursie naukowym moment kairotyczny jest, zgodnie ze swoim greckim źródłosłowem, rozumiany również jako niespodziewane zdarzenie fortunne, szczęśliwa okazja, „sposobna chwila” (Winclaw, 2016, s. 179), której „przeoczenie jest czymś niewłaściwym” (Załuski, 2017, s. 164), jako że umożliwia ona „wyjście z impasu, a więc znalezienia na powrót drogi prowadzącej do realizacji celu” (Bałus, 2019, s. 32). W opowieściach badanych respondentów nie wystąpiły wprawdzie opisy strat przeżywanych jako korzystne, jednak takiego zbiegu atrybutów nie można wykluczyć *a priori*. Pytanie o to, czy strata informacji i danych może zapisać się w doświadczeniu podmiotu jako „sposobna chwila” dająca szansę na osiągnięcie wcześniej niedostępnych celów, warto zachować dla ewentualnych dalszych badań.

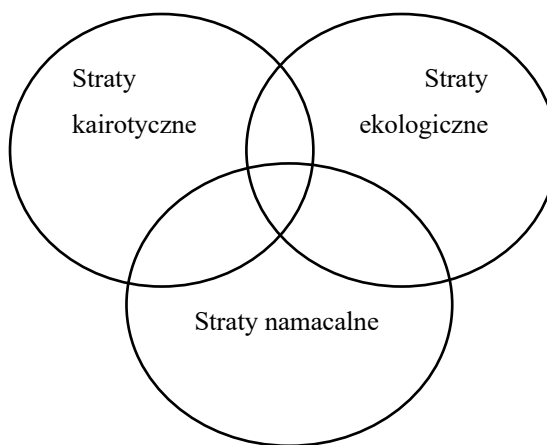
W znaczeniu postulowanym przez autorkę straty kairotyczne mogą być związane ze stratami ekologicznymi lub istnieć samodzielnie. Dla przykładu strata kairotyczna postrzegana jako pozbawienie przymiotów człowieka zdrowego może być jednocześnie stratą ekologiczną, o ile jej przyczyną lub skutkiem jest przewar-

tościowanie ekosystemu informacyjnego jednostki w wyniku choroby bądź niepełnosprawności, ale też i doświadczeniem samoistnym, endogennym, jeżeli wynika np. z tego, że podmiot przeżywa procesy starzenia się jako nieuleczalną chorobę. Strata tego rodzaju może oczywiście (choć nie musi) wywoływać zachowania, które modyfikują jego ekosystem informacyjny, wtórnie prowadząc do strat ekologicznych. Autorka uważa, że zgodnie z podejściem przyjmowanym w ekologii informacji warunkowanie to należy określić jako dwukierunkowe, co oznacza, że strata ekologiczna, wynikająca np. z utraty dostępu do określonych zasobów informacji i danych w związku z utratą pracy, może być czynnikiem straty kairotycznej.

Straty namacalne: straty wyróżnione na podstawie formalnej cechy szacowalności (Poniewierski 2008, s. 71), czyli możliwości określenia ich rozmiarów. Zaliczono do nich wszelkie straty, w odniesieniu do których respondenci wskazywali wprost utracone obiekty (materialne lub niematerialne) lub za pomocą dowolnych przymiotników bądź przysłówków określali powagę spowodowanego stratą uszczerbku.

Wzajemne stosunki między tak zdefiniowanymi kategoriami strat przedstawiono na Rysunku 1:

Rysunek 1. Interakcje między kategoriami strat wyszczególnionymi w wyniku analizy tematycznej

Źródło: opracowanie własne

Podstawą tego zobrazowania relacji między rodzajami strat jest wyłącznie treść relacjonowanych przez respondentów doświadczeń. Z uwagi na wzajemne przecinanie się wszystkich zbiorów powyższy schemat można zinterpretować w ten sposób, że przymiotniki „kairotyczna” i „ekologiczna” są w istocie nazwami wymiarów (dymensji) straty zapisanej w przeżyciach badanych. Ujęcie dymensjonalne zakłada różnicowanie strat nie ze względu na obecność sztywnego zestawu wyznaczników, lecz przez sytuowanie ich na kontinuum cech (Nowak, 2015; Trull, Durrett, 2005), które rozwija się w miarę przyrastania i przetwarzania doświadczeń wewnętrznych przez podmiot. Pozwala ono wyjaśnić, dlaczego według narracji respondentów nie każda strata kairotyczna lub namacalna jest jednocze-

śnie ekologiczna i odwrotnie. Autorka wysuwa przypuszczenie, że w momencie N na osi czasu, np. w chwili badania, podmiot może dostrzegać np. koniunkcję cechy namacalności straty z jej wymiarem ekologicznym lub jej nie dostrzegać, co z kolei nie wyklucza ani możliwości uzmysłowienia sobie takiego połączenia kiedyś w przyszłości, ani możliwości nieuzmysłowienia go sobie nigdy.

Opierając się jedynie na przywołanej wcześniej definicji ekosystemu informacyjnego i rdzeniowym dla niej pojęciu sprzężenia zwrotnego między podmiotem a otoczeniem, można by dedukować, że co najmniej każda zmiana kairotyczna, przeżywana przez podmiot jako umniejszenie, powiększenie lub inne jakościowe przetasowanie siebie, będzie wywoływać uchwytnie zmiany w parametrach jego ekosystemu informacyjnego. Gdyby rozróżnienie między poszczególnymi rodzajami strat traktować kategorialnie, wówczas wyniki omawianego tu badania zdawałyby się sprzeczne z założeniami ekologii informacji, ponieważ dowodziłyby istnienia strat na jej gruncie niewy tłumaczalnych, np. namacalnych strat informacji i danych, które respondenci określają jako ciężkie i bardzo dolegliwe, ale nie dostrzegają ich wpływu na własny ekosystem informacyjny, a przynajmniej o tym nie mówią. Równie trudne byłoby wyjaśnienie wzmianek o stratach kairotycznych, które w doświadczeniu podmiotu nie idą w parze z namacalnymi stratami ekologicznymi. Przykłady takich brakujących ogniw można by mnożyć – w materiale badawczym jest ich wiele.

Podjęcie dymensjonalne znosi tę sprzeczność, gdyż pozwala bezpiecznie opisywać w doświadczeniu respondentów straty z pozoru niezrozumiałe jednoatributowe, zgodnie z domniemaniem, że np. izolowana strata namacalna, pozbawiona dymensji ekologicznej w chwili badania, może połączyć się z tą dymensją za jakiś czas albo też miała wymiar ekologiczny w przeszłości, lecz podmiot zdołał od tamtej pory podjąć działania naprawcze lub wyrównawcze, które zatarły w jego pamięci ślad świadczący o tym, że spowodowała jednak uszczerbek w jego ekosystemie informacyjnym. Trzeba też dopuścić ewentualność, że fakt psychiczny opisywany jako ta strata nigdy nie wyostri się i nie wyklaruje na tyle, by doszło do jego zintegrowania z którąkolwiek dymensją. Logicznie rzecz biorąc, te same prawidłowości powinny dotyczyć strat mających dymensję/e, lecz pozbawionych cechy szacowalności.

Choć w świetle powyższego poznawczo zasadne byłoby scharakteryzowanie wszystkich rodzajów strat, zarówno tych, które mieszczą się, jak i nie mieszczą w częściach wspólnych zbiorów ukazanych na Rysunku 1, dla większej przejrzystości przedstawione zostaną tylko straty mające atrybut namacalności i co najmniej jedną dymensję. Ich charakterystyki odpowiadają definicji wątku przyjmowanego jako finalny wytwór refleksywnej analizy tematycznej. Są to więc „jednostki abstrakcyjne (...) powstałe poprzez łączenie różnorodnych fragmentów oraz składowych określonych pojęć, wyobrażeń, które mogą być niejasne, niezrozumiałe, kiedy są analizowane samodzielnie”, a ich zbiór „jest swoistym podsumowaniem treści przekazanej przez respondenta podczas badania – powinien w skondensowany sposób nakreślić jej najistotniejsze idee, myśli przewodnie” (Krzystek, 2018). W podrozdziale *Starty namacalne* cudzysłów oznacza w każdym

przypadku dosłowny cytat z respondenta. W celu zamaskowania tożsamości uczestników badania formy rodzajowe ujednolicono do rodzaju męskiego, który wybrano przez rzut monetą. We fragmentach wypowiedzi przytaczanych w mowie niezależnej zachowano zaimki pierwszej osoby liczby pojedynczej, zaś we fragmentach transkrybowanych w mowie niezależnej – zaimki trzeciej osoby liczby pojedynczej rodzaju męskiego.

Straty namacalne

1. Strata z zaniechania

W ocenie autorki straty te stanowią główny wyznacznik stanu, który określa jako abnegacja informacyjna. Zaniechanie, będące ich przyczyną lub skutkiem, polega na świadomym odstąpieniu od zachowania informacyjnego, które we własnej opinii podmiot mógł, musiał lub powinien był podjąć w danych okolicznościach. Oto kilka mikronarracji respondentów ilustrujących zaniechania: respondent pracuje w zawodzie wymagającym od niego regularnego, wyłącznie osobistego odbierania korespondencji urzędowej, pod groźbą sankcji dyscyplinarnych mogących skutkować pozbawieniem prawa do wykonywania zawodu. Jest w pełni świadomy tego obowiązku, cytuje będące jego podstawą uregulowania prawne. Zna konsekwencje uchybień. Mimo to, od kilku lat nie odbiera ani żadnych przesyłek dostarczanych przez listonosza, ani przesyłek awizowanych. W przeszłości trzykrotnie miał z tego powodu nieprzyjemności, które wspomina jako „straszenie stresujące”, „wstydlive”, sprawiające, że „czuł się okropnie”. Dwukrotnie podjął próbę scedowania obsługi korespondencji urzędowej na osobę trzecią: najpierw był to asystent zatrudniony do prowadzenia biura, a następnie – kilka tygodni przed wywiadem – osoba prywatna, która zgodziła się odbierać dla niego korespondencję z poczty na podstawie stosownego pełnomocnictwa. Współpraca z asystentem została zakończona. Z osobą prywatną, z którą miał podpisać pełnomocnictwo, respondent dotychczas nie nawiązał kontaktu. Opowiada o tym jako o przyczynie namacalnej straty informacji i danych. Wie, że w skrzynce na listy gromadzi się informacja, która na pewno ma realny wpływ na jego życie, w szczególności korespondencja urzędowa (wymienia wszystkie instytucje, które mogą być jej nadawcami), szacuje wagę uszczerbku, na jaki naraża się, unikając jej odbioru. Mówi: „to jest informacja zaniechana, której nie widzę, ale przecież ona realnie jest, tam w skrzynce i w różnych moich aktach, do których wróciła z adnotacją, że niedoręczona, ale nie zatrzymuje biegu spraw. To jest strata informacji”. Bez żadnych dodatkowych pytań ze strony prowadzącej wywiad dodaje, że pamięta moment, gdy rozwinęła się u niego niemożność przyjmowania korespondencji, którą nazywa „awizofobią”. Czynnikiem spustowym było odebranie kilka lat temu przesyłki informującej o rozpoczęciu się procesu, który doprowadził go do straty kairotycznej. Określa ją jako „degradację”, mówi, że „postradał swój świat”. Wyjaśnia, że to „postradanie świata” drastycznie zmieniło jego zachowania w stosunku do wszelkich zasobów, w tym do zasobów informacyjnych. Zaczął obchodzić się z nimi „minimalistycznie”, „niefrasobliwie”. Doświadczenie „degradacji”, „wyrugowania”, „zaprzepasz-

czenia” „skurczyło mu świat”, sprawiło, że zaznał „bezsilności”. Od tamtej pory nie podejmuje żadnych działań uprzedzających, mówi: „proaktywność zero”, a jedynie doraźne „manewry naprawcze”, wówczas gdy „mam nóż na gardle i panika pokonuje niemoc”. Swoje zachowanie względem informacji kwituje stwierdzeniem: „ja tak właśnie od upadku do upadku *śmiech*”.

Komentarz: Przytoczona opowieść opisuje sprzężenie namacalnej utraty informacji i danych z dymensją kairotyczną i ekologiczną. Respondent samodzielnie nazywa związki przyczynowo-skutkowe łączące poszczególne aspekty doznanych i doznawanych strat. Matrycą wszystkich strat jest kairotyczne „postrządanie świata”, które anulowało cały ekosystem informacyjny podmiotu i wiele swoistych dla niego zachowań informacyjnych. W obecnym katalogu jego zachowań dominuje unikanie informacji i świadome, niekiedy celowe odżegnywanie się od działań, które mogłyby zapobiec dalszej „degradacji”. Respondent zubaża swoje interakcje z otoczeniem informacyjnym, izoluje się od niego, a jednocześnie precyzyjnie określa rozmiary szkód, jakie zagrażają mu w związku ze stratami informacyjnymi z zaniechania i przewiduje, że nagromadzenie takich strat może doprowadzić go do kolejnego przewrotu kairotycznego.

2. Strata związana z niszczeniem danych/informacji

Respondent rozpoczyna swoją opowieść od słowa „bałagan”. Opisuje przeprowadzkę do nowego miejsca zamieszkania, w którym „nie da się utrzymać normalnego porządku”, „wszystko jest нефunkcjonalne, szafy jakieś przepastne”, „nieznajoma przestrzeń”. Powodów i okoliczności przenosin do nowego mieszkania nie podaje. Mówi: „nie mogę oswoić tego miejsca”. To odbija się na stanie jego informacyjnego warsztatu pracy i sposobie, w jaki zarządza dokumentami elektronicznymi. Używa metafory „złośliwego chaosu”, który ze sfery domowej „rozlewa się” na przestrzeń zawodową i „anektuje” kolejne obszary życia. Czynnikiem tego chaosu są przysparzające po przeprowadzce zwierzęta domowe, które „dokonują dewastacji”. Kilkakrotnie zdarzyło się, że zniszczyły ważne dokumenty służbowe i prywatne, uszkodziły dwa urządzenia elektroniczne, na których respondent przechowywał istotne dla siebie treści. Sprawozdając rozmiary poczynionych szkód, uściśla: „wiadomo, że ja sam to zniszczyłem, trzeba było nie zostawiać tego na widoku *śmiech*”. „To ja jestem sprawcą, a przynajmniej biernym współuczestnikiem *śmiech*”. Dokładnie kwantyfikuje utracone w ten sposób informacje i dane, wymienia, ilu i jakich dokumentów „pozbyła się jego niewidzialna ręka”. Mówi: „to są straty najdosłowniej skonsumowane *śmiech*”.

Komentarz: Respondent akcentuje powiązanie między obecnymi namacalnymi stratami w wyniku niszczenia informacji i danych a doznaną stratą ekologiczną, którą łączy ze zmianą miejsca zamieszkania. Nie podaje żadnych informacji na temat kierunku ewentualnej relacji przyczynowo-skutkowej między tymi zdarzeniami. O zakłóceniach w swoim ekosystemie informacyjnym mówi metaforycznie: „straciłem swój układ współrzędnych”, opisuje dezorganizację warsztatu pracy, przyznaje, że nie udało mu się powrócić do wcześniejszych rutyn, ale też że „nawet nie wie, czy się o to stara”.

3. Strata związana z unikaniem informacji

Respondent opowiada o swojej znajomości z zaufaną osobą, która przez dłuższy czas świadczyła mu „bardzo cenne” usługi doradcze. Wyraża się o niej z „szacunkiem i wdzięcznością”. Następnie stwierdza, że od kilku miesięcy podczas kontaktów z tą osobą celowo unika nawiązywania do spraw, w których wcześniej chętnie korzystał z jej fachowych porad. Jeżeli w rozmowie podejmuje ona któryś z „niewygodnych wątków”, respondent stosuje „regularne uniki, zaczyna mówić o czymś zupełnie innym.” Zapytany o przyczynę takiego postępowania odpowiada, że ją zna. Otóż w kolejnych miesiącach trwania pandemii COVID-19 stopniowo zrewidował swój pogląd na temat wiarygodności osobowych źródeł wiedzy i wyznaczników autorytetu. Stało się to pod wpływem uważnego, świadomie selektywnego odbioru informacji publikowanych w mediach w Polsce i w dwóch innych krajach europejskich. Respondent stwierdza, że odkąd „ujrzał skalę ludzkiej omyłności, i to – zaznacza – omyłności bez złych zamiarów, po prostu omyłności”, „nie chce i nie umie” pokładać w fachowcach takiej ufności, jaką pokładał wcześniej. Wspomina o możliwości oszacowania strat, na jakie naraża się, unikając rozmów z doradcą, który jeszcze pół roku temu był jego głównym partnerem w zarządzaniu ważnymi zasobami i który wciąż doskonale orientuje się w ich stanie. Mówi, że „dałoby się je wyliczyć, gdyby chcieć”. Istotniejsze od tych wymiernych strat są jednak dla niego „szkody moralne”, które wyrządziłby sobie i swojemu konsultantowi, gdyby zawierzył mu mimo podwyższonego poziomu powątpiewania i nieufności, „trafił akurat w jego punkt omyłności”, poniósł z tego tytułu stratę i niesprawiedliwie obarczył za to odpowiedzialnością jego, a nie siebie, tak jak „się powinno”. Na koniec zauważa, że „z powodu tych uników jego sprawy stoją, jak stały i zapewne im to nie pomaga. Ale niech tak będzie jeszcze przez jakiś czas, zanim się to wszystko nie uspokoi”.

Komentarz: W dialogu z autorką prowadzącą wywiad respondent charakteryzuje „fundowane” samemu sobie namacalne straty informacji oraz inne wynikające z nich szkody, a jednocześnie wskazuje przyczynę unikania informacji, którą widzi w zmianie swojego ekosystemu informacyjnego w związku ze zmianą infosfery (COVID-19). W tej zmianie zawiera się też „strata zaufania do [osobowych] źródeł” wiedzy i „luka” po rezygnacji z dotychczasowego sposobu oceny jakości informacji. Respondent stwierdza, że jest „w stanie zawieszenia”, co oznacza, że luki tej na razie nie udało mu się uzupełnić, wobec czego należy uznać ją za stratę, uszczerbek nieskompensowany.

4. Strata związana z niedostępnością źródeł osobowych

Respondent opowiada o swojej długoletniej przyjaźni z pewnym badaczem z zagranicy, który niedawno zmarł. Łączyła ich zażyłość prywatna, wspólne hobby oraz zainteresowania i pasje naukowe. „W czasach przedinternetowych” listownie przekazywali sobie informacje o publikacjach wartych uwagi, konferencjach, potencjalnych partnerach do współpracy naukowej z całego świata. W ich bogatej korespondencji nie brak też listów, w których udzielali sobie nawzajem wskazówek dotyczących ich wspólnego hobby, doradzali w sprawach życia codziennego, pod-

suwali „takie coś, na co się wtedy mówiło ‘patenty’, a teraz to się nazywa *life hacki*”. Respondent mówi, że przyjaciel był dla niego „źródłem pomysłów na nowe tematy badawcze”, sugerował mu „dzieła, od których lektury zaczynało się nowe życie, nowy nurt, przemeblowanie w dotychczasowym myśleniu” naukowym. Był „współbudowniczym [jego] światopoglądu i wspaniałym polemistą”. Zachorował nagle, „to spadło jak grom z jasnego nieba”. Respondent wspomina, że jego przyjaciela „ubyło raptownie, a potem ubywało po trochu”, dodając; „mnie ubywało razem z nim, dopiero teraz widzę, jak mało mnie zostało, gdy zmarł.” Precyzyjnie wymienia „spustoszenia z tej śmierci”: prócz „oczywistych uczuciowych, o których nie pora tu mówić”, także utratę stałego dopływu bodźców intelektualnych inicjujących jego własne dociekania naukowe, sieci kontaktów towarzyskich i zawodowych, której zmarły był „spoiwem i kołem zamachowym”, „mnóstwa porad z życia prozaicznego”. Mówi: „nagle nie miałem kogo spytać, jak naprawić [tu nazwa akcesorium związanego z ich wspólnym hobby]. Jak się zepsuło, tak do tej pory stoi”. Respondent wyraża przekonanie, że tych strat nie da się żadną miarą odrobić, a żałoba po przyjacielu „odcisnęła się na mnóstwie rzeczy małych i dużych, od jego księgozbioru, po stan jego [nazwa hobby]”.

Komentarz: Narracja tego respondenta jest jedynym w pozyskanym materiale opisem strat dotyczących bezpośrednio warsztatu pracy i praktyk informacyjnych charakterystycznych dla naukowców. Roztacza ona obraz straty kairotycznej (w wywiadzie pada słowo „grom”) skojarzonej z kaskadą namacalnych strat ekologicznych, które u „osieroconego” trwale zakłóciły przebieg wszystkich trzech faz aktywności naukowej wydzielonych w modelu zachowań informacyjnych humanistów autorstwa Jenny Bronstein (Cisek, Krakowska, 2020, s. 22). Ze słów respondenta wynika wprost, że zmarły przyjaciel pełnił dla niego rolę *starter reference*, osobowego źródła „różnych drogowskazów” naukowych. Zachwianie fazy pierwszej zdeorganizowało również fazy kolejne. Respondent kontynuuje pracę naukową, lecz „na zupełnie innych zasadach, niż to było wcześniej”. Podkreśla utratę człowieka, który obdarzał go „najważniejszym w nauce przywilejem wątplenia”, we wspólnych dyskusjach skłaniał do kwestionowania własnych przeświadczeń, „odsuwał widmo pewności”.

5. Strata związana z błędem w ocenie cudzych kompetencji informacyjno-komunikacyjnych

Respondent „niedawno” zaczął aktywnie uczestniczyć w grupach dyskusyjnych w jednym z serwisów społecznościowych, używając pseudonimu. W ten sposób nawiązał prywatną korespondencję z pewną osobą, która „w ogóle mu nie zagrażała”, „nie była nikim ważnym, po prostu ciekawie się rozmawiało na tematy, które go interesują”. Podczas wymian za pośrednictwem komunikatora podał kilka informacji o sobie w przekonaniu, że jego rozmówca (dalej: X) nie będzie w stanie ustalić na tej podstawie jego tożsamości. Mówi: „wyszedłem z założenia, że to wymagałoby ponadprzeciętnych umiejętności”. W pewnej chwili X wyjawiał mu jednak, że „prawdopodobnie wie, z kim pisze, i miał rację.” Na wiadomość, że X go „namierzył”, respondent zareagował konsternacją, najpierw „niepokojem”,

potem „strachem”, poczuł się „wystrychnięty na dudka”, a jednocześnie „zażenowany” własnym błędem w ocenie cudzych kompetencji i „zły na siebie”. W odpowiedzi na pytanie zadane przez prowadzącą wywiad wyjaśnia, że nie miał i nadal nie ma żadnych powodów, aby ukrywać swoją tożsamość i lękać się następstw jej ustalenia przez jakiegokolwiek nieznajomego. Negatywne odczucia wywołała w nim świadomość, że przyjmuje nieuprawnione hipotezy co do możliwości poznawczych ludzi, z którymi styka się w przestrzeni informacyjnej, i że ta „postawa może mu zaszkodzić”. Opisywane zdarzenie „w jednej chwili odebrało mu złudzenie kontroli nad tym, co ludzie wiedzą i robią”. Stwierdza, że od tamtej pory „wiele się zmieniło”: nie tylko doprowadził do wygaśnięcia kontaktów z X, ale też nabrał „innego stosunku do sprawy kontroli w ogóle”, przestał „w nią wierzyć”. Wspomina o zmianie podejścia do różnych składników swojego ekosystemu informacyjnego, mówi, że „zwolnił nadzór nad pewnymi rzeczami”, których wcześniej stale doglądał, przy czym towarzyszy temu nie tyle „poczucie wyswobodzenia”, ile „rezygnacja” i „zobojętnienie”. Używa metafor opisujących pustkę, jaka powstała po zakwestionowaniu samej idei kontroli, przeżycie rozcłódkowania świata, w którym ważne obszary informacji i wiedzy postrzega jako „odpływające kontynenty”. Poproszony o oszacowanie poniesionych strat odpowiada, że „wylicza sobie w głowie” wszystkie informacje, które podał tu i ówdzie w poczuciu „złudnej kontroli” i które „teraz nie są już jego”.

Komentarz: W tym wątku przejawia się namacalna, wręcz mierzalna strata informacji zespojona ze stratą kairotyczną i ekologiczną. Opisywane przez respondenta nowe zachowania informacyjne, będące zaprzeczeniem wcześniejszych, a także dramatyczny sposób, w jaki mówi o rozpadzie swojego świata, pasują do proponowanej przez autorkę definicji abnegacji informacyjnej.

Cechy nieodwracalnej straty informacji/danych

Z poddanego analizie tematycznej materiału badawczego wyłania się obecnie tylko jedno wskazywane przez respondentów znamię niepowetowanej straty informacji i danych, a mianowicie utrata poczucia sprawczości podmiotowej (Kawalec, 2017, s. 393). Jak wynika z omówionych wyżej przykładów strat, przyczyny doznawanej przez badanych erozji sprawczości obejmują: (1) radykalną utratę zasobów tworzących trzon ekosystemu informacyjnego podmiotu, (2) utratę osoby, która dawała napęd działaniom podmiotu, (3) samozdemaskowanie złudzeń na temat własnej sprawczości wyrażającej się w poczuciu kontroli nad cudzą wiedzą i kompetencjami. W materiale badawczym wystąpiły opowieści osnute wokół całej serii takich strat, których doświadczenie respondenci werbalizowali m.in. jako „tragiczne”, „dewastujące”, „typu całopalenie”. Odpowiedzią na tak przeżywaną stratę bywa abnegacja informacyjna. Z drugiej jednak strony w relacjach badanych naukowców pojawiały się również napomknienia o niemożliwych lub trudnych do skompensowania stratach zbiorów informacji i danych, przy czym żaden z nich nie określał ich jako nieodwracalne dopóty, dopóki nie implikowały utraty poczucia sprawczości. W odróżnieniu od ustaleń Tamar Israeli, autorki badania

przywoływanego na wstępie jako referencyjne, respondenci nie identyfikowali swoich strat – odwracalnych lub nieodwracalnych – jako krzywdy. To słowo nie pojawiło się w analizowanym materiale ani razu. W opisach doświadczeń strat używali natomiast określeń należących do pola semantycznego szkody, jakkolwiek dotyczyło to wyłącznie strat wyspecyfikowanych powyżej jako nieodwracalne, czyli wiążące się z utratą poczucia sprawczości.

Dyskusja wyników

Spolaryzowanie wypowiedzi respondentów i brak strefy pośredniej, w której mieściłyby się opowieści „wieloimienne”, bardziej ambiwalentne, wymagało znalezienia ram konceptualnych, które pozwoliłyby przekroczyć i zobojętnić tę dychotomię. W tym celu autorka proponuje zinterpretowanie wyników analizy materiału tekstowego przez pryzmat pojęcia homeostazy informacyjnej, przyjmując, że desygnatem tego pojęcia jest określony stan indywidualnego ekosystemu informacyjnego respondenta.

Homeostaza wywodzi się pierwotnie ze słownika nauk biologicznych, skąd migrowała do innych dyscyplin, również humanistycznych i społecznych. W polskim piśmiennictwie z zakresu nauki o informacji termin homeostazy informacyjnej występuje najczęściej w pracach teoretycznych Wiesława Babika (Babik, 2017, s. 398; Babik, 2016, s. 75; Babik, 2014a, s. 23, 24), jakkolwiek trzeba zauważyć, że bywa odnoszony do procesów informacyjnych także przez przedstawicieli innych dyscyplin, jak np. w artykule Jarosława Czernego *Przedsiębiorstwo jako system dążący do homeostazy* (Czerny, 2010, s. 23). We wszystkich tych przypadkach homeostaza utożsamiana jest wprost lub domyślnie ze zdolnością systemu (podmiotu) do przeciwdziałania entropii, „zachowywania równowagi w warunkach zmian występujących w otoczeniu i reagowania na nie – jednak tylko do momentu, w którym wielkość zmian przekracza jego możliwości adaptacyjne” (Czerny, 2010, s. 21, 22). Oznacza zatem stan umożliwiający rozwój, prosperowanie, odporność na chaos. Z punktu widzenia ekologii informacji Wiesław Babik dodaje, że homeostaza informacyjna jest inna dla każdego podmiotu i zależna od jego cech osobniczych (źródło: rozmowa ustna z uczonym).

Biorąc pod uwagę wyniki omawianych przez autorkę badań własnych, zasadne wydaje się jednak skorzystanie z takiej definicji homeostazy, która obejmowałaby również stany zakłócone, dysfunkcjonalne, niedoskonałe. Kryterium to spełnia jedna z definicji homeostazy funkcjonujących w naukach prawnych, autorstwa Artura Kozaka (Kociołek-Pęksa, 2017, s. 124–125). Pożyczenie się nią jest próbą lokalnej adaptacji narzędzia pojęciowego przeniesionego z innego pola przedmiotowego. Jak każda próba tego rodzaju, podlega ona krytyce i jest obciążona ryzykiem niekongruencji, czyli nieodpowiedniości wybranego pojęcia względem cech rzeczywistości, do której zrozumienia chce się go użyć (Kiklewicz, 2006, s. 242, 250).

Otóż Artur Kozak rozumie homeostazę jako „stan względnej równowagi systemu, gwarantujący jego trwanie w czasie, w mniej więcej ustabilizowanej formie.

Wobec koniecznych interakcji każdego takiego systemu z jego otoczeniem, osiągnięcie homeostazy wymaga albo jego przynajmniej względnej autonomii (w sensie „immunizowania” na wpływy zewnętrzne) albo istnienia wewnętrznych mechanizmów korygujących wahania systemu, wywołane przez wpływy zewnętrzne” (Kozak, 2003, s. 145). W tym ujęciu homeostaza nie jest synonimem „zdrowia”, optymalnego stanu jakiegoś ustroju bądź środowiska – czyli takiego, w którym może on/ono realizować maksimum swoich możliwości rozwoju – a tylko „trwaniem w czasie, w mniej więcej ustabilizowanej formie”. Warunkiem tego trwania jest skuteczne izolowanie się od czynników zewnętrznych LUB, na zasadzie alternatywy logicznej prostej, bieżące naprawianie uszkodzeń. System, który wykształci odporność na bodźce zewnętrzne, a nie wyposaży się w mechanizmy odbudowywania strat, będzie utrzymywał się w homeostazie dopóty, dopóki nawarstwienie uszkodzeń nie zmieni jego ustabilizowanej formy. Jeżeli przełom ten nie będzie równoznaczny z kresem istnienia systemu, należy zakładać, że nadal będzie on w stanie homeostazy, tyle że zapewniającej mu trwanie w innej postaci, ewentualnie w innym otoczeniu, z innym zestawem obron przed zewnętrzem lub środków samoregulacji.

Przyłożenie pojęcia homeostazy do narracji naukowców zebranych w materiale badawczym pozwala zinterpretować je w sposób spójny i złagodzić napięcie poznawcze, jakie rodzi się w reakcji na zawarte w nich wybitnie skontrastowane obrazy indywidualnych praktyk informacyjnych. Niezależnie od dzielących je – w pierwszym oglądzie diametralnych – różnic, wszystkie indywidualne ekosystemy informacyjne badaczy pozostają bowiem w homeostazie. Wszystkie trwają albo w kształcie dawno wyrobionym, albo w kształcie nowym, ustanowionym przez doznane zniszczenia. Można przypuszczać, że respondenci, którzy o swoich informacyjnych światach opowiadają z pogodą, spokojem i poczuciem pewności przywodzącymi na myśl łacińskie *serenitas*, funkcjonują w homeostazie opartej również na działaniu wewnętrznych mechanizmów prostujących, co zapewnia zdolność do adaptacji, a więc równowagę i potencjalny dobrostan (Kociotek-Pęksa, 2017, s. 124–125). Zapewne nie odnaleźliby się w życiu badaczy z przeciwnego biegu, u których homeostaza utrzymuje się tylko dzięki niedopuszczaniu do siebie bodźców zewnętrznych, wobec czego nie jest synonimem równowagi, lecz oznacza progresję od jednej sytuacji granicznej do następnej, ku stanowi, w którym przestanie być możliwa.

Postrzeganie indywidualnych ekosystemów informacyjnych w kategoriach homeostazy zawiesza możliwość oceniania, które z podejmowanych przez podmiot zachowań są dla niego korzystne, a które szkodliwe, pozwala natomiast rozróżniać straty na te obojętne dla homeostazy i te, które ją anulują, wymuszając powstanie nowej.

Wnioski

Z uwagi na przyjęty cel opisowy omówione badanie nie przyniosło wyników konkluzyjnych, natomiast pozwoliło: (1) zweryfikować przydatność metody autoetno-

grafii w badaniu zachowań informacyjnych, (2) przetestować połączenie metody indywidualnych wywiadów pogłębionych z autoetnografią, (3) stworzyć propozycję typologii strat informacji i danych doświadczanych przez badaczy, z zaznaczeniem jednak, że w rozpatrywanym materiale tylko jedna strata miała ścisły związek z profesją respondenta i wpływ na zachowania informacyjne specyficzne dla naukowca, dlatego powstaje przypuszczenie, że zidentyfikowane ich rodzaje mają charakter powszechny, dotyczą użytkowników informacji jako takich, 4) zbudować załączkową definicję nieodwracalnej straty informacji i danych, 5) podjąć próbę zinterpretowania doświadczeń użytkowników informacji w relacji do pojęcia homeostazy informacyjnej, a także 6) sformułować następujące hipotezy, które ukierunkują kolejną turę badań nad tym samym materiałem empirycznym: H1 – Istnieje związek między homeostazą informacyjną rozumianą jako stan indywidualnego ekosystemu informacyjnego podmiotu a jego rzeczywistymi kompetencjami w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego w sensie takim, jak w niniejszym tomie definiują je Paulina Motylińska i Anna Pieczka (cf. rozdział *Ewaluacja jakości informacji jako komponent zachowania bezpieczeństwa informacyjnego*); H2 – Pojęcie nieodwracalnej straty informacji i danych jako kategoria doświadczenia użytkownika informacji powinno zostać uszczegółowione.

Bibliografia

- Alechnowicz-Skrzypek, I. (2012). Doświadczenie wewnętrzne a badanie procesów poznawczych. *Psychologia w wybranych programach filozoficznych na początku XX wieku. Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, R. 21, 3(83), 521–532. <https://doir.org/10.2478/v10271-012-0092-4>
- Babik, W. (2017). Ekologia informacji: nowy wymiar ekologii życia człowieka. *Czasopismo Psychologiczne*, 2(23), 395–399. DOI: 10.14691/CPPJ.23.2.395
- Babik, W. (2016). Ekologia informacji: zadania w społeczeństwie informacji i wiedzy. W S. Cisek (Red.), *Inspiracje i innowacje: zarządzanie informacją w perspektywie bibliologii i informatologii* (s. 71–79). Kraków: Biblioteka Jagiellońska. https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/31996/babik_ekologia_informacji_zadania_w_spoleczenstwie_informacji.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Babik, W. (2014). *Ekologia informacji*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Babik, W. (2014a). O konsumpcji informacji w e-społeczeństwie z punktu widzenia ekologii informacji. W B. Taraszkiewicz (Red.), *Ekologia informacji w e-społeczeństwie* (s. 7–25). Słupsk: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Zarząd Oddziału Słupskiego; Biblioteka Uczelniana Akademii Pomorskiej w Słupsku; Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Słupsku.
- Babik, W., Warzybok, A. (2008). O niektórych zjawiskach towarzyszących odbiorowi informacji: percepcja informacji w świetle ekologii informacji. W J. Morbitzer (Red.), *Komputer w edukacji: 18. ogólnopolskie sympozjum naukowe*, Kraków 26–27 września 2008 (s. 11–23). Kraków: Pracownia Technologii Nauczania AP. <http://www.ktime.up.krakow.pl/ref2008/babik.pdf>
- Batus, W. (2019). Turning points, crises, evolutions. *Artium Quaestiones*, 30, 21–35, 323–337. DOI: 10.14746/aq.2019.30.3
- Bielecka-Prus, J. (2014). Po co nam autoetnografia? Krytyczna analiza autoetnografii jako metody badawczej. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 10(3), 76–95.

- http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume27/PSJ_10_3_Bielecka-Prus.pdf
- Borowska-Beszta, B., Bartnikowska, U., Ćwirynkało, K. (2017). Analiza wtórna jakościowych danych zastanych: przegląd założeń teoretycznych i aplikacji metodologicznych. *Jakościowe Badania Pedagogiczne*, 1(2), 5–24.
https://158.75.1.72/bitstream/handle/item/4701/1_borowska-beszta.b-bartnikowska.u-%C4%87wirynka%C5%82o.k.pdf?sequence=1
- Cisek, S. (2017). Zachowania informacyjne – wybrane aspekty. *Biuletyn EBIB*, 3(173).
<http://ebiboj.s.pl/index.php/ebib/article/view/129>
- Cisek, S., Krakowska, M. (2020). Zachowania informacyjne naukowców: w poszukiwaniu modelu zintegrowanego. W M. Nowina Konopka, W. Świerczyńska-Głównia, A. Hess (Red.), *Komunikowanie interdyscyplinarne* (s. 15–36). Kraków: Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Cisek, S., Krakowska, M. (2019). Qualitative analysis of visual data in information behavior research. *Zagadnienia Informacji Naukowej*, 1(113), 7–25.
<http://ojs.sbp.pl/index.php/zin/article/view/492>
- Czerny, J. (2010). Przedsiębiorstwo jako system dążący do homeostazy. *Żeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 56, 21–32. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=7838>
- Israeli, T. (2020). Losing information is like losing an arm: employee reactions to data loss. *Behaviour & Information Technology*, 39(12), 1297–1307.
DOI: 10.1080/0144929X.2019.1662487
- Jakubowska, H. (2017). Intymistyczny charakter autoetnografii na przykładzie badań sportowych doświadczeń. *Autobiografia*, 2(9), 37–49. DOI: 10.18276/au.2017.2.9-03
- Kacperczyk, A. (2014). Autoetnografia – technika, metoda, nowy paradygmat? O metodologicznym statusie autoetnografii. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 10(3), 32–75.
<https://depot.ceon.pl/handle/123456789/5132>
- Kawalec, A. (2017). Agency – Phenomenological Inquiries in Interdisciplinary Perspective. *Zagadnienia Naukoznawstwa*, 4(214), 389–403.
<https://journals.pan.pl/Content/102654/PDF/3-A.Kawalec.pdf>
- Kiklewicz, A. (2006). *Język, komunikacja, wiedza*. Minsk: Prava i Ekanomika.
- Kociołek-Pęksa, A. (2017). W poszukiwaniu optymalnego i idealnego aksjologicznego modelu regulacji prawnej – idea prawa Gustawa Radbrucha. *Żeszyty Naukowe SGSP*, 61(tom 2), 113–133.
<http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-40cd9217-6538-42e4-b510-cab2d03eb5dd>
- Konecki, K. (2000). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Kozak, A. (2003). Homeostaza prawa. W J. Helios (Red.), *Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Autonomia prawa ze stanowiska teorii i filozofii prawa* (s. 145–162). Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Krzystek, M. (2018). *Analiza tematyczna w badaniach jakościowych*. Kraków: Fundacja Rozwoju Badań Społecznych. <http://furbs.org/index.php?id=96&type=article>
- Miszczak, A., Walasek, J. (2013). Techniki wyboru próby badawczej. *Obronność – Żeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej*, 2(6), 100–108.
- Nicpoń, M., Marzęcki, R. (2010). Pogłębiony wywiad indywidualny w badaniach politologicznych. W D. Mikucka-Wójtowicz (Red.), *Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość: problemy badawcze młodych politologów* (s. 245–252). Kraków: Libron.
<https://depot.ceon.pl/handle/123456789/6921>
- Nowak, K. (2015). Dymensjonalne podejście do zaburzeń osobowości – osobowość w DSM-5. *Psychiatria*, 12(2), 99–103.
<https://journals.viamedica.pl/psychiatria/article/view/42209/30247>

- Piecuch, Cz. (2007). Doniosłość egzystencjalna i etyczna doświadczenia sytuacji granicznych w ujęciu Karla Jaspersa. W D. Probucka (Red.), *Etyka wobec sytuacji granicznych* (s. 37–46). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pilarska, A. (2016). Wokół pojęcia poczucia tożsamości: przegląd problemów i propozycja konceptualizacji. *Nauka*, 2, 123–141.
<http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.pan-n-yid-2016-iid-2-art-0000000000006>
- Poniewierski, A. (2008). *Metoda oceny ryzyka związanego z bezpieczeństwem systemów informatycznych na potrzeby ubezpieczenia*. Poznań: Akademia Ekonomiczna w Poznaniu.
https://www.wbc.poznan.pl/Content/110102/PDF/Poniewierski_Aleksander-Rozprawa_doktorska.pdf
- Rozmarynowska, K. (2012). Sytuacja graniczna jako moment doświadczenia siebie w ujęciu Karla Jaspersa. *Studia Philosophiae Christianae*, 48(3), 165–183.
<http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-7a8d5eb8-2997-4a97-84ce-e8c62e17227e>
- Singletary, T. J. (2017). *Critical Electronic Data Loss Perceptions of United States Military Contractors*. Ann Arbor: ProQuest LLC.
- Trull, T. J., Durrett, C. A. (2005). Categorical and dimensional models of personality disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1, 355–380.
DOI: 10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.144009
- Waszczyńska, K. (2014). Wokół problematyki tożsamości. *Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego*, 6, 48–73.
http://mazowsze.hist.pl/43/Rocznik_Towarzystwa_Naukowego_Plockiego/1021/2014/36952/
- Winclaw, D. (2016). Załuski Wojciech, *Etyczne aspekty doświadczenia czasu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, ss. 228. *Ruch Filozoficzny*, 3(72), 177–181. <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2016.033>
- Wodziński, C. (2010). *Kairos: konferencja w Todtnaubergu, Celan – Heidegger*. Gdańsk: Wyd. Słowo/obraz Terytoria.
- Załuski, W. (2017). *Etyczne aspekty doświadczenia czasu*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.